

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ԱԿԱԴԵՄԻԱՆ ՀԱՐՑԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ԱՌՁԵԻ

Ընթերցողին ծանօթ է Հայաստանի Գիտությունների Ազգային Ակադեմիային շուրջ Դեկտեմբերի վերջը բարձրացած ու մինչև օրս շարունակվող արժույթը, որուն ազդեցությունը եղած է կառավարության պատկերով ու ՄԱԿ-ի երեսնամյա գրասենյակին կողմէ ընտրված խումբ մը մասնագետներու նախադիմումը: Այս նախագիծը, Ակադեմիան «Հասարակական կազմակերպություն» վերածելու առաջարկումով, փաստորեն անոր ներկայ գոյությունը վերջ դնելու եւ մասնատումին հետեւանքով Համալսարանի գիտահետազոտական կեդրոններ ստեղծելու գաղափարին կը հետամտի: -

«Առաջարկում է... ակադեմիական ինստիտուտների միադրման - խոշորացման բազայի վրայ ստեղծել ազգային 7-8 գիտական կենտրոններ, իսկ ինստիտուտների մնացած մասը ներառել համալսարանների կառուցումի մեջ»:

Սուրհրդյան վարչակարգի փուլաբանումով, Ակադեմիան իր նախկին առանձնաշնորհալի դերը կորսնցուցած է՝ պետական Ֆինանսադեպարտամենտին: Տնտեսական ճգնաժամը նաեւ ծանր հարուստ մը հասցուցած է անոր գիտական ներուժին, բազմաթիւ մասնագետներու արտագաղթով եւ ուրիշներու ասպարեզի փոփոխությունները: Ի դեպ, ներկայիս վերականգնման մեջ գիտությունն ալումսէն Հայաստանի հնգամյակին է, իսկ Ազգային պարագային՝ ութ անգամ աւելի մեծ (Թամար Մինասեան, "Ազգ", 16 Փետրուար 2006):

Ակադեմիան իր ծրագրերը ունի, որ նախօրոք ներկայացուած էր կառավարությանը, ու, ըստ լուրերու, յառաջիկայ Նախարարի պալատի քննարկումից ալ ու ՄԱԿ-ի փորձագիտական խմբակին ծրագրերը: Ի՞նչ կ'ըլլայ ելքը, դժուար է նախատեսել այս պահուն:

Կարծէ նշել, որ նկատի ունենալով Հայրենի գիտությունները վերջին 15ամեակի անկումի վիճակը՝ անտեսական ու դադարաբախտական պատճառներով, կարելի է նախատեսել, որ Գիտություններու Ակադեմիային մասնատումը միայն պիտի յառաջանէ պարագայ մը, որմէ ոչինչ պիտի ծնի: Եթէ ընդհանրապէս շատ երկար ժամանակի վրայ է միայն, որ կը յայտնուի նոր կառույցի մը արդիւնը: Կարծուիմք չհիշելու բազմաթիւ պարագային հաւանական է, նկատի ունենալով նախընթաց երեւոյթներ, որ ծնելի նորը դառնայ պարագայէ հայաստանեան գիտություն հոգեվարքը երկարաճող ու ամբողջով բան մը:

Ալ չենք խօսիր այն հարցին մասին, թէ ի՞նչ պիտի ըլլայ Ակադեմիային պատկանող անշարժ ու ոչ-անշարժ գոյքերուն ճակատագիրը: (Բաղրամեան պոզիտայ 24-ի երեք շէնքերը, օրինակ, կրնան քաղաքի թիւ 1 հանրախանութի կամ սոնազնադար գառնակ...): Յաջողակութիւն ու փոշիացումի մեթոդային մրցակցութիւն մէջ, դժուար չէ երեսակայել, որ այդ բոլորը կրնան երթալ պետական կամ ոչ-պետական ինչ-ինչ անձնաւորութիւններու ունեցուածքը պարարտացնելու: -

«Խորհրդային իշխանութիւնները մշակութի օջախները կենտրոնացրել էին երեսնամեակի բուն կենտրոնում, որովհետեւ կարեւորում ու դրամով սերունդ էին զատարարելով (գաղափարաբանութիւնը անտեսէ՛ք այս պարագայում): Իսկ ինքնապարզական երեխան էլ գիտի, որ երեսնամեակում անհնարաբար կենտրոնի հոգեբան են, որ երեսնամի սերունդին հոգեբան են, որ երեսնամի սերունդին հոգեբան են: Ու օրտառական չէ, մշակութի նկատմամբ տարադր քաղաքական վերաբերմունքը, որին հետեւում է այդ օջախների վտարումը՝ գրադարաններ, հանրագիտարան,

գրախանութ, որոնց փոխարինում են բանկերը, խանութները, բարերը եւայլն» (Մելանիա Բաղարեան, "Ազգ", 18 Յունուար, 2006):

Միայն հանրային գիտակցութեան բացակայութիւնը կրնայ թոյլ տալ, որ երկրի մը զարգացումին մէջ ռազմագիտական յատուկ նշանակութիւն ունեցող գիտությունը դատապարտուի մահուան:

Պատահական չէ, անշուշտ, որ Սուրհրդյան Միութեան մէջ, իր գիտական ներուժով Հայաստանը երբորդ տեղը կը գրաւէր՝ Ռուսաստանէն եւ Ուկրաինայէն ետք: Բախտի քաղաք չէր, հարկաւ, որ խորհրդային անկումին պահուն, Մոսկուայի համալսարանի 10 գիտահետազոտական հիմնարկներու անօրէնները Հայեր էին: Ոչ ալ պատահական պէտք է նկատել, որ Սուրհրդյան Հայաստանի ռազմավարական վիճակը ուղղութիւններէն մէկը գիտությունն էր: Տասնընդհարցի վերջին ի վեր կը կրկնուի, թէ բնական ներթափանցելու գործը Հայաստանը իր վիճակը հարստութիւնը հետեւողութեամբ, կը թիւնի, թէ ոչ անցնելի փորձը նկատի կ'ունենան եւ ոչ ալ, մանաւանդ, երկրին իւրապատկութիւնները:

Այսօր, օրինակ, Միացեալ Նահանգներու մէջ բազմաթիւ ծայրեր կը բարձրանան թեյաբերու համար, որ երկրը աստիճանաբար կը հորանցնէ արհեստագիտական նորացումի իր առաջնակարգ դերը՝ պետական քաղաքականութեան մը պահպանի եւ գիտությունը, ուսուցման մակարդակի անկումին հետեւանքով: Ասիկա հարցին դուռ՝ «ործնական» կողմն է, կը վերաբերի կիրառական գիտություն:

Մեր պարագային, ի՞նչ ճակատագիր կրնայ վերապահուած ըլլալ գիտական այն ճիւղին, որ մեզայատուկ է, այսինքն՝ հայագիտություն: Ակադեմիայի հայագիտական մասնակի կամ ամբողջական թեքումով բաժանմունքները, յատկապէս՝ պատմութեան, հնագիտութեան, լեզուաբանութեան, արեւելագիտութեան, զբոսի հիմնարկները (ինստիտուտները) դեռ ունին իրենց մէջ ընտիր ուժերու պահեստ մը: Համաձայն ենք, թէ պայման չէ, որ մարդիկ գիտական հաստատություններ մը պատկանին, որպէսզի գիտություններ ունին վայր մը, ուր մարդիկ հաւաքուած են հետազոտական կամ թարմ ուժեր պատրաստելու եւ մարդկու զոյգ նպատակներով, անոր ցրտումն ու ոչընչացումը միայն կը ծառայեն աղքատացումի:

Ու ասիկա կը յարուցուի այն պահուն, երբ կը խօսուի (մեր կարծիքով, հարցը հարկ եղածէն աւելի քաղաքականացնելով) հայագիտութեան եւ «արգային» արժէքների պահպանման ու հարստացման՝ փոխարարութեան մասին: -

«Ներկայումս ազգային արժէքների հիմքը կազմող մշակութային ժառանգութեան պահպանման ու հարստացման խնդիր լուծման բազմակարգ, կազմակերպական, ֆինանսական եւ այլ կողմերի հաւասար եւ անցամիջ անկախ կարեւոր նշանակութիւն է ձեռք բերում հայագիտութեան համապատասխան ներդրումը՝ ակադեմիայի արժէքների պահպանման, նրանց մասին գիտական գիտելիքների ամբողջացման ու փոխանցման, նոր արժէքների ձեռնարկման գործընթացի պետական աջակցութեան, ստեղծագործող-

ների նոր սերնդին սեփական ազգի քաղաքակրթութեան գոյութեան դաշտում պահելու կամ այդ դաշտը ներգրավելու, օտարամուտ մշակութային արժէքների գերակայութիւնը բացառելու եւ դրամի աստիճանաբար «հայացնելու» բնագաւառներում» ("Երկիր", խմբագրական, 2005, Յունիս 15):

Սովորական հայերէնով՝ հայագիտությունը կարեւոր դեր մը ունի նոր սերունդին ազգային ճանաչողութիւնը զարգացնելու գործին մէջ: Այդ դերը ապահովող օղակներէն մէկուն թուլացումը պարզապէս հարուստ մըն է ամբողջ գործին:

Այս օրերուն, հարուստները կը շատանան: Երեսնամի պետական համալսարանի բանասիրութեան ճիւղի շէնքէն կ'արտաքուցուի "տանկերը"՝ հայկական բնասիրութեան բաժանմունքը, ծմբան մէջ տեղը կ'իսկուի փոխադրուելով նորակառույց ու կիսակառույց շէնք մը: Ինչո՞ւ: Ռոմանո-գերմանական (իմա՝ անգլերէնի) եւ լրագրութեան բաժանմունքներուն աւելի տեղ բանալու համար (Մելանիա Բաղարեան, "Ազգ", 2006, Փետրուար 4): Հայագիտությունը աղքատ ազգական է իր բնօրրանին մէջ:

Երեւնք նաեւ, որ Ազգային Գրադարանի 6,5 միլիոն միլիոն հաշուող մատենագիտական ֆոնդերը կը տառապին կառույցի եւ պահպանումի անխնամութեամբ, հետեւե՛նք՝ պետական ներթափանց հոգաւորութեան չզոյլութեան: - «Իսկապէս անյարմար եւ վտանգաւոր է մեր ժողովրդի հարուստ մշակութային ժառանգութիւնը նման տխուր եւ խաբարած շէնքերում պահելը եւ դեռ հայ գրքի փառահեղ նմանները այդտեղ ցուցադրելը» (Գոհար Գեորգեան, "Ազգ", 2006, Յունուար 20):

Եւ սակայն, գործը կը շարունակուի: Հայ բանասէրները կը շարունակեն ուսանել, հայ ընթերցողները կը շարունակեն կարդալ, հայ գիտնականները կը շարունակեն արտադրել: Միայն անհրաժեշտ է պէտք է եղած հոգածությունը ցոյց տալ բոլորին նկատմամբ:

Հաւանական է, որ Ակադեմիայի յետխորհրդային փուլին ճգնաժամը պատճառ դարձած ըլլայ, որ շարաշահումներն ու փտախոր նաեւ բոյն դնեն հոն: Այսպէս, Համահայկական Գիտական Սորհորդի նախագահ եւ ԻՆՆԻՍՔՕ-ի կենսաբանութեան ամպիոնի վարիչ փրոֆ. Միլենրիկ Հայրապետեանը, որ 1991ին ամերիկահայ հանգուցեալ գիտնական Վազգէն Բարսեղեանի հետ նախկին նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեանին բարեփոխումներու ծրագիր ներկայացուցած էր (Տէր Պետրոսեանի ու Ակադեմիայի այժմ հանգուցեալ նախագահ ակադ. Վիկտոր Համբարձումեանի հաւանութեան արժանացած), կ'ըսէ, թէ յանձնարարուած առաջին քայլը՝ գիտնականներու գիտական աշխուժութեան եւ դնահատումի ժամանակակից սանդղակի մշակումը, մերժուած էր, որովհետեւ ակադեմիկոսներու ընտրությունը համապատասխանած չէր: -

«Գիտութիւնների Ակադեմիան իր յայտնի կոտորածին ու խմբակային ընտրական համակարգով յայտնուցեց բացարձակ անվերահսկելիութեան եւ անպատասխանատուութեան մթնոլորտում, եւ արդէն իսկ իրենց դէմքը կորցրած ակադեմիկոսների ինստիտուտն արագ վերանց մաֆիայի, որը նայնիսկ չխորտեց յամուս իր նեղ խմբակային շահերի կործանելու առանձին գիտական ուղղութիւններ եւ ինստիտուտներ» (Ռուզան Պողոսեան, "Ազգ", 2006, Փետրուար 15):

Նման երեւոյթներ կրնան դարձանուիլ

ու սրբազրուել, եթէ համապետական մակարդակով կամեցողութիւն ըլլայ այդ ուղղութեամբ քայլեր առնելու: Ինչպէ՞ս պիտի նետէ առաջին քայլը:

Ինչպէս ըսած է Ակադեմիայի Գրականութեան Հիմնարկի տնօրէն Արամ Եղիազարեանը, «ի հարկէ, խորհրդային տարիներին ստեղծուած ակադեմիան կարող է չհամապատասխանել այսօրուայ պահանջներին», ինչ որ, միայն ժամանակի անցումի գործօնը նկատի ունենալով, փաստացի կորոզութիւն մը պէտք է համարել, առանց "կարող է" ըսելու անհրաժեշտութեան: Սակայն, ճիշդ է, որ «դա չի նշանակում, թէ կայ լուծարման եւ գիտական քայլ կազմակերպելու անհրաժեշտութիւն»:

Մարդ, բնականաբար, կրնայ համաձայն չըլլալ Ակադեմիայի արտադրած գիտական բոլոր տեսակէտներուն հետ (նկատի ունինք հայագիտական մարզը), բայց վերջին հաշուով, խօսքը գիտություն մասին է, որ աստիճանաբար, սերնդափոխութեան, ճամբով պիտի ձեւաբանուի քաղաքացիականութեան եւ դառնայ աւելի բաց, աւելի արդիւնաւոր: Ակադեմիաները յաճախ չէ, որ ամէնէն յառաջապահ կեդրոնները կը դառնան, բայց անոնց ճկունութեան կախում ունի այլուր երեւցած յառաջապահ գաղափարներու կիրարկումն ու տարածումը: Շատ աւելի արդիւնաւէտ է, կը կարծենք, Ա. Եղիազարեանի տեսակէտը՝ «համակարգն աւելի նկատի դարձնել, գուցէ նաեւ օպտիմալացում կատարել, երկարաքայլացնել գիտական կազմը, բայց ոչ կոտորել» (Արիւ Յարութիւնեան, "Արմենիանուս", 2006, Յունուար 27):

Առաջին հայեցողով, Ս. Հայրապետեանի առաջարկը ընդունելի է (Ակադեմիայի նախադիմումի ծանօթ չենք): Ըստ իրեն, Ակադեմիան կը դառնայ գիտական ու գիտարուեստային (թէքնիք) քաղաքականութիւն մշակող փորձագիտական բարձրագոյն մարմին, որու որոշումները կեանքի կը կոչուին Կրթութեան, ու Գիտություն նախարարութեան կողմէ: Ակադեմիային նախագահութիւնը կը մշակէ այդ քաղաքականութիւնը իրագործող ծրագիրներ եւ կ'որոշէ գիտություն ու գիտարուեստի յառաջընթացին նախատեսուած յատկացումները, ըստ բնագաւառներուն անձնակազմի պատրաստութեան պատկերները, եւնէ: Հանրագիտություն նախագահին կից կը ստեղծուի Ազգային Գիտական Սորհորդ, ուր կ'ընդգրկուին առաջատար գիտնականները, իսկ կառավարութեան կից գործող Գիտատեխնիկական Կոմիտէի նախագահը փոխ վարչապետի աստիճանը կ'ունենայ, ինչ որ, իրականութեան դառնայն եւ խղճատորէն գործադրուելու պարագային, հարցին գիտություն իր լուծածութեան փրկելու գործուն մը պիտի հանդիսանար:

Ամէն պարագայի, էական է, որ փոփոխությունները կատարուին չըմհայեաց եւ փորձարարական շրջանի մը կիրարկումով, օրինակ՝ 10 տարի: Կարելի չէ՞ ենթադրել, որ ճանապարհին վրայ յայտնի դառնայ, որ ուղղությունը պէտք ունի նոր ճշգրտումներու եւ ճշգրտումներու:

Շատ կոտորած ու թափած բաներ եղած են վերջին տասնհինգ տարիներուն Հայաստանի մէջ: Այդ փորձառութեան լուսին տակ, կ'արժէ իր գործունէութիւնը հարցնել ու մէկ խոշորագոյններու գիտաց դեռեւս յառաջ տանող Ակադեմիային ինչպէս "կոտորել-թափել" ու հերթական խաղը:

ՎԱՐԴԱՆ ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

Նիւ ձըրգի

USUSUNF Livres reçus
SMYRNE, LA VILLE OUBLIEE?
1830 — 1930
Mémoire d'un grand port Ottoman
MARIE-CARMEN SMYRNE LIS
Collection Mémoire / Villes
Editions Autrement, Paris 2006
Fonds A.R.A.M